

Україна очима іноземців

Володимир Січинський. Чужинці про Україну. – К.: Ярославів Вал, 2011. – 256 с.

В сьогоднішньому огляді хочемо розповісти про книжку Володимира Січинського «Чужинці про Україну», яка вперше була опублікована ще у далекому 1938 році, згодом у 1946 р. - видрукувано друге видання і тільки на початку 90-х ХХ ст. у Львові та Києві побачив світ короткий та розширений варіант цієї праці. Рецензована книга 2011 р., доповнена видавництвом «Ярославів Вал», витягами з текстів Проспера Меріме «Хмельницький», Крістофа Дитріха Роммеля «Спогади про моє життя та мій час» та Карла Еміля Францоza «Ucrainica», в яких міститься безсумнівно цікава інформація про Україну.

Володимир Січинський (1894-1962) – мистецтвознавець, архітектор, графік, бібліограф. Навчався у Кам'янці-Подільському, Празі; працював в Українському педагогічному університеті ім. М. Драгоманова в Чехословаччині, згодом – Українському Вільному Університеті (Мюнхен). Наприкінці 40-х рр. переїхав до США, де завершив свій земний шлях.

Книга «Чужинці про Україну» - це перший систематизований огляд іноземних джерел про Україну та українців від найдавніших часів до середини ХІХ ст. Її київське видання 2011 складається з шести основних розділів: I. Найстарші відомості про Україну; II. Відомості про Запорозьку Січ; III. Доба Богдана Хмельницького; IV. Доба Мазепи; V. Доба від середини ХVІІІ ст.; VI. Дев'ятнадцяте століття. Крім згаданих вище доповнень П. Меріме, К.Д. Роммеля та К. Е. Францоza, тут вміщено передмову Михайла Слабошпицького «З історії життя подвижника. Про Володимира Січинського та його книги» та післямову «Рецепція України для світу».

У першому розділі В. Січинський аналізує грецькі, візантійські, арабські й західноєвропейські джерела з історії України. Зокрема він детально зупиняється на свідченнях Аль-Масуді, Ібн-Даста, наводить обширні цитати останнього про Русь, Київ, природно-кліматичні особливості країни слов'ян, їх побут звичаї, матеріальну та духовну культуру, військове мистецтво. В книзі В.

Січинського наведено цікаві свідчення візантійських авторів – Прокопія Кесарійського (VI ст.): «Народами Склавинами і Антами не править один муж, але з давніх часів живуть так, що порядкує громада [...]»; Маврикія Стратега: «Склавини й Анти мають однаковий спосіб життя й однакові нахил; вони вільні й ніколи не даються намовити себе під ярмо чужої влади. Їх багато й вони витривалі, легко зносять і спеку, і холод, сльоту, наготу тіла й голод. [...] їхні жінки бувають чесні понад міру, а багато їх вважає смерть чоловіка за власну й радо самі себе гублять, не вважаючи свого вдівства життям». А у Льва диякона знаходимо опис князя Святослава: «Середнього росту [...], брови мав густі, очі сині, ніс короткий, борода оголена, на верхній губі густе і довге волосся, голова зовсім оголена, з одного боку висів чуб [...]». Із західноєвропейських джерел В. Січинський виділяє «Хроніку» Тітмара Мерзебурзького (XI ст.), у якій зазначено, що в Києві є «більше 400 церков і 8 ринків», а також «Записки» Герберштайна (XVI ст.), «Щоденник» Михайла Литвина, книгу Блез де Віженера та ін.

У другому розділі зібрано матеріали іноземців про Запорізьку Січ. Це вже сьогодні, коли видано чимало джерел, в т. ч. іноземних, як от праці Боплана, Шевальє, Шерера, не лише історики, а й пересічні читачі мають доступ до цих безцінних документів. А тоді в першій половині XX ст., книга В. Січинського була чи не єдиним доступним джерелом іноземного походження про Козацьку Демократичну Християнську Республіку – Запорозьку Січ. Особливу цінність у цьому розділі мали фрагменти з «Щоденника» Еріха Лясоти та «Опис України» Г. де Боплана. У першому знайдемо надзвичайно цікаві описи Львова, Кам'янця-Подільського, Києва, але особливу вартість має його розповідь про Запорозьку Січ, куди він прибув влітку 1954 р., тобто приблизно через сорок років після її заснування.

Оскільки про працю Боплана «Опис України» ми вже розповідали у «Вільному житті» (див.: 2009, 6 листопада), перейдемо до наступного III розділу, в якому вміщено матеріали, про добу Б. Хмельницького. Про праці деяких авторів, зокрема подорожні записки Павла Алепського ми теж розповідали у газеті (2009, 16 жовтня), тож звернемо увагу читачів на таких

авторів у книжці В. Січинського: посла Венеції Альберта Віміні, посла Швеції К. Я. Гільдебранта, німецького мандрівника У. фон Вердума. Закрема у А. Віміні знаходимо опис Б. Хмельницького : «росту скорше високого, ніж середнього, широкий в костях і міцної будови. Його мова і спосіб правління вказують, що він володіє розсудливою думкою і проникливим розумом. У поведінці він м'який і простий і тим собі з'єднує любов вояків, але з другого боку, він тримає їх у дисципліні гострими вимогами».

В четвертому розділі В. Січинський подає іноземні джерела про добу гетьмана Івана Мазепи, зауважуючи, що чужинці, які мали можливість бачити та розмовляти з великим признанням і пошаною. Серед цих матеріалів автор детальніше наводить цікаві свідчення французького дипломата Жана Бал юза: «Мова його взагалі добірна і чепурна [...]. При його дворі два лікарі німці з якими Мазепа розмовляє їх мовою, а з італійськими майстрами [...] говорив італійською мовою. Він дуже поважний у козацькій країні, де народ загалом свободолюбивий і гордий. [...] Він показував мені збірку зброї, одну з найкращих, що я бачив у житті, а також добірну бібліотеку, де на кожному кроці видко латинські книжки».

В. Січинський наводить небезіntересні рядки із твору Вольтера «Історія Карла XII»: «Україна завжди прагнула свободи, але оточена Москвою, Туреччиною і Польщею, вона змушена була шукати собі протектора в одній з тих держав. Україна піддалася спочатку Польщі, яка поводитися з нею зовсім як з поневоленою країною, відтак піддалася Московитові, що уярмлював її неначе рабів [...]». Характеризуючи гетьмана І. Мазепу, Вольтер зазначає, що той хотів стати незалежним володарем і створити могутнє королівство з України. Це була, пише він, відважна людина, далекоглядна, невтомна в праці, хоч поважного віку.

У п'ятому розділі, в якому досліджується іноземна література про Україну від середини до кінця XVIII ст. В. Січинський зауважує, що після ослаблення і знищення козацької сили Москвою, Україна стала предметом чужинецької експлуатації. Серед півтора десятка авторів, вивчених дослідником, варто виокремити Йоганна Готфріда Гердера, який 1769 р. писав :

« Україна стане колись новою Грецією: прекрасне підсоння цього краю, весела вдача народу, його музичний хист, родюча земля колись прокинуться [...], постане велика культурна нація і її межі простягнуться до Чорного моря, а відтіля ген у далекий світ». В такому позитивному плані про Україну згадує Жан Бенуа Шерер – автор «Анналів Малої Росії» (1778): «Хроніка, яку ми оце видаємо, це історія більш славного, аніж відомого народу, народу якого первочини сягають більш аніж 800 літ в глибину минувшини. [...] Українці – це рослі сильні люди, привітливі і гостинні, ніколи нікому не накидується, але й не зносять обмежування своєї особистої свободи».

Не менш цікаві роздуми Йоганна Християна Енгеля, автора першої наукової історії України - «Історія України й українських козаків» (1796): «Україна під оглядом простору рівна королівству, плодovита й щедро вивінувана природою країна, межова стіна між культурною Європою й некультурною Азією. [...] Тепер творить Україна помітну частину великої російської держави. Але як прийшла вона під Росію? Як воно прийшло до того, що незалежні козаки опинилися під московським ярмом, як це вдалося московітам – окаяданими козаків, що колись були пострахом турків, татар і поляків? Як це сталося, що місце конституційного, заporученого козакам гетьмана зайняв губернатор?» До речі, чомусь нинішніх очільників областей чимало ЗМІ теж називають губернаторами, хоча в нас немає не лише губерній, а й такої посади в нормативних документах!!!

В. Січинський також подає спогади французького автора Шарля Франсуа Масона, який попри те що був на російській службі в др. пол. XVIII ст., все ж намагається справедливо оцінити взаємовідносини між Україною і Московщиною. «Войовнича нація козаків, - пише він, - зменшується з дня на день. Вона скоро зникне з поверхні землі, так як зникли інші, на яких затяжив російський скіпетр [...] Козаки не мають нічого спільного з росіянами [...] Козаки є далеко гарніші, вищі, активніші, зручніші, вигадливіші й особливо далеко чесніші за росіян, менш звиклі до рабства. Вони щирі, відважні й говорять сміливіше».

Закінчується книга В. Січинського «Чужинці про Україну» розділом в якому вміщено матеріал дев'ятнадцятого століття. Це в першу чергу свідчення російських, чеських та французьких авторів. Небезінтересними є враження росіян, зокрема В. Зуєва, який подорожував Україною в 1781-1782 рр., він зазначає у своїх мандрівних нотатках, що на Харківщині народ своєю мовою, одягом і звичаями зовсім відмінний від росіян. А П. Шаліков у 1803 р. писав: «Побачивши Малоросію, очі мої не могли налюбуватися побіленими хатами, чепурним одягом мешканців, ласкавим, милим поглядом прегарних тутешніх жінок». На помітну різницю між українцями і росіянами вказує А. Левшин (1816). Описуючи українське село виокремлює: побожність, патріархальний родинний лад, невинність у молоді, чистоту звичаїв. А. Левшин вказує також на нетолерантне ставлення українців до росіян: «Я мушу сказати про ненависть українців до великоросіян. Часто почуєш, як вони говорять: «Добрий чоловік, а москаль». В свою чергу інший російський автор – І. Долгорукий у щоденнику (1817), зауважує: «Наскільки я помітив, придивляючись і прислуховуючись, Україна не відчувається щасливою, незважаючи на всі благодаті природи. Політичне сонце її не так гріє, як небесне світло. Україна змучена, терпить різні тягарі і відчуває цілковито – втрачену свободу колишніх віків. Нарікання глухе, але майже загальне». Професор Московського університету М. Погодін у 1842 р. писав: «Я люблю малоросійські села. Яка це природа – білі хати в тіні зелених, пишних дерев, розсипаних по схилах гори. Видно з першого погляду, що мешканець їх приятелює з природою, що він любить свій дім-стріху і не кидає його без потреби».

Безперечно цікавими є свідчення відомих чеських авторів: Ф. Палацького, Я. Коубека, К. Гавлічека-Боровського, К. В. Запа та інших. «Я визнаю українців за самостійний народ [...]. Поважайте національні прагнення цього переслідуваного, але до самостійності покликаного народу!», - рішуче висловлювався Ф. Рігер, визнаючи право українців на самостійність.

Свідчення західно європейців чи не найяскравіше змальовують як історичне минуле України, так і її тогочасний стан, своєрідний характер українського народу, його культури. Так, данський географ К. Мальт-Брюн,

зазначає: «Українці – це нащадки Київської Русі [...] Будинки українських селян гарні і міцні, ніхто з них не носить лаптів, як у Московщині [...] Українці вельми інтелігентні, вільнолюбний дух почуввається в їх зверхньому вигляді». Французький автор Ш. Л. Лесюр: «Українці більш великодушні, більш отверті, більш ввічливі, більш гостинні».

Особливо проникливо про Україну та українців написав у 1841 р. німецький вчений та мандрівник Й. Г. Коль. Описавши житло та побут, він акцентує увагу на взаєминах українців і росіян: «Відраза українців до москалів, їхніх гнобителів, така велика, що це можна назвати ненавистю. Ця ненависть радше зростає, ніж слабшає. [...] Найгіршим словом, яким п'ятує українець поляка є «безтолковий поляк», тоді як москаль в уяві українця завжди «проклятий». [...] Українці дуже погані російські патріоти. Властиві москалям любов і обожання царя є для українців цілковито чужі і незрозумілі. Українці слухають царя, бо інакше не можуть, але його владу вважають чужою і накиненою [...]. Коли ви не хочете образити українця, то не смійте говорити йому про завоювання України Московщиною».

Співзвучною Й. Г. Колеві є й характеристика українців його земляком Гакстгавзенем (1847), який пише: «Українець є вдумливий, запальний, радо згадує минуле свого народу і кохається у спогадах про героїчні вчинки своїх предків. Коли його спитати хто він, то відповідь з радістю і гордістю: Я козак!»

З-поміж розмаїття свідчень іноземців ХІХ ст. про Україну, безсумнівно, виокремлюється праця французького сенатора, політика і редактора впливового часопису «La Patrie» («Батьківщина») К. Делямара, який вніс до французького сенату петицію під назвою «15-мільйонний європейський народ, забутий в історії», яку згодом видрукував окремим виданням. У ньому знаходимо такі промовисті рядки: « В Європі існує народ, забутий істориками, - народ Русинів, 12½ мільй. під російським царем і 2½ мільй. під Австро-Угорською монархією. Народ цей такий же численний, як народ Еспанії, втричі більший за чехів і рівний по кількості всім підданам корони св. Стефана. Цей народ існує, має свою історію, відмінну від історії Польщі і ще більш відмінну від історії

Московщини. Він має свої традиції, свою мову. Окрему від московської й польської, має виразну індивідуальність, за яку бореться. Історія не повинна забувати, що до Петра I той народ, який ми нині називаємо рутинами, звався руським, або русинами, і його земля звалася Руссю і Рутенією, а той народ, який ми нині зємо руським, звався москвинами, а їх земля – Московією. В кінці минулого століття всі у Франції і в Європі добре вмiли відрізнити Русь від Московії».

Завершуючи огляд книжки Володимира Січинського «Чужинці про Україну» хочемо зауважити, що у ній є багато інших надзвичайно цікавих свідчень іноземців про наш край, з якими слід ознайомитися, адже це дуже часто унікальні матеріали дбайливо зібрані автором серед розпорошених джерел у непростих умовах еміграції. Власне оригінал книжки має шість проаналізованих розділів. Видання 2011 р., упорядник Михайло Слабошпицький, доповнив фрагментами з праць французького письменника та історика Проспера Меріме «Хмельницький» (1863), німецького вченого Крістофа Дитріха Роммеля «Спогади про моє життя та мій час» (1854) та австрійського письменника Карла Еміля Францоza «Ucrainica». У своїй післямові «Рецепція України для світу» М. Слабошпицький зазначає: «Це справді надзвичайно цікаво, корисно й повчально – подивитися на себе збоку. Побачити [...] поглядом людини з іншого досвіду, з іншої культури, з іншого світу. Тоді й сам по-іншому подивишся на все неоднораз бачене і добре знане, відкриєш у ньому те, чого раніше не спостеріг або на що раніше не звернув уваги».

Олег Полянський, професор,
завідувач кафедри гуманітарних дисциплін ЛДУФК.